

Šoti ballaadidest traditsioonilise kosmoloogia ja rituaalse aastani

Intervjuu Emily Lyle'iga

Ave Tupits

Palun rääkige mõne sõnaga oma päritolust ja lapsepõlvest. Kuidas te jõudsite folkloori uurimiseni?

Olen pärit Lääne-Šotimaalt. Olen tasandikušotlane (*lowland Scot*), mis tähendab, et keel, mida räägin, on väga sarnane inglise keelele – sellel on ainult pisut teistsugune hääldus ja ehk ka mõned murdesõnad. Seda võib nimetada šoti keeleks, aga ma ei räägi seda kuigi laialdaselt. Šotimaa ülejäänud osa räägib gaeli keelt, mis on väga lähedases suguluses iiri keelega ja kuulub keldi keelte hulka. Seega olen pärit Šotimaa šotlaste poole pealt ja kasvasin üles Glasgow'st läänes asuva Lowlands'i piirkonna väikeses külas. See küla asub Glasgow'st ainult poole tunni sõidu kaugusel, aga ma tundsin end seal üsna eraldatuna. Me ei sõitnud peaaegu üldse ringi, seega kasvasin üles väga väikeses kogukonnas.

Mu ülikooliõpingud möödusid St. Andrews'i linnas. Õigupoolest ei teinud ma valikut mitte kooli heast akadeemilisest taustast lähtudes, vaid seepärast, et asus väikelinnadest kõige väiksemas. Šotimaal on palju ülikoole, sh väga vanu. St. Andrews' ülikool loodi juba keskajal ja sellel on väga tugevad traditsioonid. Aga ma valisin selle tegelikult ikkagi vaid sellepärast, et mulle ei meeldinud suured linnad. Õppisin inglise keelt ja kirjandust, eriti just kirjandust – mulle meeldisid väga William Shakespeare ja Geoffrey Chaucer (1343–1400).

Selles suunas kulges mu karjäär kuni hetkeni, mil ma jätkasin õpetajakoolitusega ja võtsin muu hulgas ette ka kaks aastat kestnud retke Uus-Meremaale. Et olin alati tahtnud tegeleda teadustööga ja sain töökoha hariduskolledžisse, mis koolitas õpetajaid, andis see mulle rohkem võimalusi luua akadeemilisi kontakte. Põhja-Inglismaal Leeds'i ülikooli õppejõuna töötades kaitsesin doktorikraadi – uurisin šoti ballaade, eriti nende mütoloogilist aspekti.

Kas šoti ballaadid on teie lemmikteema? Või üks lemmikteemasid?

Te ei eksi, kui ütlete “üks lemmikteemasid”, sest mul on kaks peamist uurimisvaldkonda ja need mõlemad kujunesid omal moel ise välja pärast seda, kui olin kaitsnud doktorikraadi. Üks neist käsitleb otseselt ballaade, sest 19. ja 20. sajandil kogutud materjalide kallal tuli esmalt teha ohtralt toimetamistööd – neid säilitati ikka veel käsikirjade kujul. Seega olen kulutanud märkimisväärse osa elust varasemate ballaadi- ja laulukogude toimetamisele. Teine uurimisvaldkond on samuti seotud ballaadidega. See puudutab mütoloogilise sisuga ballaade, mida uurisin doktoritööd kirjutades – need käsitlesid reise teisepoolsusesse. Valisin selle valdkonna seetõttu, et mulle pakkus tõeliselt huvi saada aimu millestki, mis tundus mulle lääne-euroopa kultuuris olevat kaduma läinud. Seal oli midagi, mille tähenduse avamiseks oleme võib-olla võtmed sootuks kaotanud. Sestsaadik olen tegelnud nende võtmete üle mõtlemise ja nende taasleidmisega struktuurides, mis puudutavad rituaalset aastat. Näiteks *halloween* on Šotimaal rituaalse sündmusena väga oluline. Niisiis olen tegelnud osalt rituaalse aasta, osalt mütoloogia, osalt rahvajuttude ja nendes struktuuride otsimisega. Seega olen leidnud oma tee, mõnes mõttes ehk rohkemgi. Selles mõttes, et toimetamine on rutiinne töö, mis on teatud piirini

Foto 1. Emily Lyle Tartus Rahvusvahelise Rahvajutu-uurijate Seltsi 14. maailmakongressi plenaaristungi kõnepuldis 27. juulil 2005. Alar Madissoni foto.

ka huvitav. Kuid ülimalt põnev on tegelda kaugest mineviku põhjal üldistuste tegemisega.

Kas teil on mõni lemmikballaad või lemmiklugu?

Jah, need kaks, mida ma käsitlesin oma doktoriväitekirjas, on jätkuvalt minu lemmikud. Neist ühe pealkiri on *Riimimeister Thomas (Thomas the Rhymer)*. Seda meest nimetati riimimeistriks, sest ta oli poeet. Ta elas Šotimaal 13. sajandil. Kuid temast sai muistendikangelane ja väideti, et ta sai oma jõu haldjarahvalt. Seega oli ta nii poeet kui ka prohvet. Tema ettekuulutused olid Šotimaal üsna populaarsed. Ta sai oma ande haldjakuningannalt ja ballaad räägib sellest, kuidas haldjakuninganna ilmub välja ühe Lõuna-Šotimaal asuva mäe seest. On maikuu algus ja mees lebab seal ühe puu all, kui haldjakuninganna ratsutab valgel hobusel haldjamäe seest välja ja võtab ta endaga teispoosusesse kaasa. See on juba iseenesest väga kaunis lugu. Selles vaadeldakse haldjaid headena.

Sageli võib kohata vastupidist suhtumist, mis esineb õigupoolest ka minu teises lemmikballaadis, milles on juttu mehest nimega Tam Lin, kelle haldjad poisipõlves röövivad. Mehel õnnestub teha surelike juurde külaskäike ja ta armub ühte neidu ning neiu armub temasse. Siis jääb see naine rasedaks ja naine hakkab muret tundma, milline nende laps võib välja näha. Ta nimelt arvab, et mees on mütoloogiline olend. Mees seletab: ei, ma elan küll haldjate juures, aga olen surelik. Ja naisel avaneb võimalus mees *halloweeni* ajal tagasi võita, kui ta seisab ühe teatud ristijuuures. Kõik haldjad ratsutavad hobustel mööda – see on aeg, kui nad kolivad ühest kodust teise, suvekorterist talvekorterisse. Mees ütleb: lase esimesel hobusel mööda minna, lase teisel hobusel mööda minna, mina istun kolmanda hobuse seljas. Rebi mind hobuse seljast maha ja hoia minust kinni. Isegi kui haldjad muudavad mind lõviks, karuks või maoks, hoia minust kinni ja viska mind allikavette, siis saan ma tagasi meheks. Naine teebki nii. Nii et sellega lool on õnnelik lõpp.

Väga ilus lugu!

See on hästi tuntud lugu. Need mõlemad on Childi ballaadid. Harvardi ülikooli professor Francis James Child pani need 19. sajandil järjekorda. Tema järjestuse järgi on *Riimimeister Thomas* nr 37, st Child 37 ja *Tam Lin* Child 39. Nii et kui teil või kellelgi teisel tekib soov nendega lähemalt tutvuda, on olemas kõik versioonid.

Kas on mõni inimene, kes on teid teie õpingutes või uurimistöös mõjustanud? Mõni õpetlane või ehk ka informant?

Arvan, et olen liikunud pigem omapäi. Mõjutused tulid hiljem, raamatute kaudu, näiteks juhtudel, kui ma olen millegi üle pead murdnud ja teine uurija on

minust n-ö sammu võrra ette jõudnud. Üht või kaht neist autoritest mainisin täna hommikus ettekandes [27. juuli 2005 Rahvusvahelise Rahvajutu-uurijate Seltsi 14. maailmakongressi plenaaristungil Tartus – A.T.]. Üks neist on Margalit Finkelberg. See on Iisraeli nimi, tema abikaasa nimi, aga ta ise sündis hoopis Minskis, seega on ta pärit teiega samalt maailmapoolelt. Leian, et tema struktuuriline mõtlemine pärineb teatud mõttes just sellest traditsioonist. See pole siit kaugel. Igatahes avastasime, et oleme mõlemad tegelnud kuningannade liini ideega. Ta on tõesti suurepärase klassikaline teadlane, kes on spetsialiseerunud kreeka kultuurile. Oli imetore kogeda tiheidaid seoseid meie mõtlemiste vahel – seda tuleb tegelikkuses väga harva ette – ning me aitasime teineteisel liikuda edasi järgmise staadiumi suunas.

Millised on 20. sajandi teise poole või alanud 21. sajandi šoti folkloori eripärad? Mis on muutunud ja millised protsessid on toimumas?

Arvan, et üsna palju on juhtunud alates umbes 1950. aastast, kui osakond alustas kogumistööd. Sel ajal nimetati seda Šoti Uurimuste Kooliks (*School of Scottish Studies*) ja see tegutses Edinburgh'i ülikooli juures. Nüüd on kasutusele võetud ühisnimetus Keldi ja Šoti Uurimused (*Celtic and Scottish Studies*).

Tundub, et muudatused algasid siis, kui võeti kasutusele magnetofonid, ja just tänu nendele. Magnetofonidega oli suhteliselt lihtne ümber käia, neid oli võimalik välitöödele kaasa võtta. See märkis teatava kogumisbuumi algust, inimesed hakkasid käima välitöödel. Üks asju, mis siis juhtus – mind tol ajal seal ei olnud, ma õppisin siis ise alles St. Andrewsi ülikoolis – oli see, et avastati inimesed, keda Šotimaal kutsuti ränduriteks. Nad on võrreldavad mustlastega, keda kohtab mõningates Euroopa piirkondades, võib-olla ehk mitte etnilises mõttes, aga elustiili poolest...

Nagu rändurid Irimaal?

Täpselt nii. Tõttõelda käisid needsamad rändurid üsna sageli Šotimaa ja Iiri-maa vahet; nad ei kuulunud ühe rahva kontrolli alla. Nad säilitasid vanu traditsioone. Esiteks laulutraditsiooni, mis avastati esimesena, aga siis selgus, et nad oskavad ka vanu lugusid jutustada: muinasjutte, mis olid ehk paiksete kogukondade juures juba sada aastat tagasi välja surnud, nemad aga rääkisid neid oma laagritule ümber istudes endiselt. See oli üks huvitavaid leide 20. sajandi teisel poolel.

Teine huvitav asi on ehk see, et me ei ole Šotimaal kunagi traditsiooni järjepidevust kaotanud, osalt rändurite tõttu, aga ka gaeli traditsioon elas

lauluvormis jõuliselt edasi. Kui algas taaselustamise periood, leidis traditsioonilisi esitajaid, kellelt inimesed said õppida. Niisiis on Šotimaal toimunud jõuline traditsiooni taaselustamine. See ei alanud tühjalt kohalt. Inimestel oli tõepoolest võimalus kuulda traditsioonilisi lauljaid ja võtta pärimus üle moodsasse ajastusse – võib-olla koos lisaväärtustega. Šotimaal on traditsiooniline laul nii šoti kui ka gaeli keeles saateta, kuid tänapäeval kasutavad paljud inimesed mitmesuguseid saatepille, kuigi on endiselt võimalik ja nauditav, et ballaade lihtsalt lauldakse. Selle, ilma igasuguse saateta laulu vastu on üsna tõsine huvi.

Need on kaks fakti tollest perioodist – avastus, et on olemas rikkalik traditsioon, mida kannavad edasi rändurid, ja et ka noored inimesed saavad soovi korral tunnetada seost minevikuga.

Kas Edinburgh'i ülikoolis palju folkloorist huvituvaid üliõpilasi?

Meie esimese aasta kursuse nimetus on šoti etnoloogia, seda kuulab umbes 80 üliõpilast. Paljud neist suhtuvad sellesse kui ainult aasta aega kestvasse huvitavasse ainesse. Teiseks aastaks jääb sageli järele vaid 15–20 üliõpilast. Lõpukursuse tudengite kaht gruppi õpetatakse koos, nii et neid on jälle umbes kaksikümmend. Nemad tegelevad juba spetsiifiliste teemadega, näiteks mingi piirkonna kohanimedele, laulude või muusikaga. Mõnel on üks teema, mõnel teine. Ma õpetan jätkuvalt mõnevõrra – mitte eriti palju, aga siiski – kombestikku ja usundit, mõnevõrra ka kosmoloogiat, nagu ma seda ise nimetan, see on juba sügavam mütoloogiline materjal.

Kas te räägiksite sellest veidi lähemalt? Kas see on osa teie uurimistööst?

Jah, see on osa mu uurimistööst. Ma õpetasin selle täielikku kursust viimase aasta üliõpilastele, niisiis tegelesid tudengid selle teemaga, umbes kaheksa tudengit korraga, vastavalt tudengi enda valikule. Kuid nad olid tõeliselt valmistatud, kui nad olid korra selle valiku teinud, ja käisid kursuse lõpuni. See kursus oli äärmiselt struktureeritud. See tähendab, et ma rääkisin neile arhailistest sugulusmudelitest, mille ma projitseerisin minevikku. Tudengitel tuli teatud mõttes lihtsalt usaldada seda, et ma loon mingi asja kohta mudeli. Ja seda ma ka tegin. Üks minu eesmärke oli vabastada nende mõtlemine, et võta asja vabalt ja näe, siin on üks võimalus, üks mudel. Arvan, et selline asi on lubatud, aga te ei pea sellega nõustuma, teilt ei oodata muud kui lihtsalt asjast arusaamist. Teatud mõttes suutsid tudengid mu mõttekäigust aru saada ja minul tekkis tunne, et ma suudan mõista midagi arhailisest perioodist pärinevat. Ja igal järgmisel korral, kui ma seda õpetan, arenevad mõttekäigud edasi, see areng on läinud väga kiiresti.

Milles seisneb teie osa Rahvusvahelise Kosmoloogia Seltsi (*International Cosmology Society*) presidendina?

Nimetan seda Traditsioonilise Kosmoloogia Seltsiks (*Traditional Cosmology Society*). Andsin sellele niisuguse nimetuse, sest kosmoloogial võib olla ka teaduslik tähendus. See võib tähendada tähtede ja maailma tekkimise uurimist teaduslikus mõttes. Traditsiooniline kosmoloogia on liigitatav antropoloogilise käsitlusviisi poolele. Seda võib nimetada maailmavaateks. Ma asutasin selle seltsi pärast seda, kui märkasin, et olen vist jõudnud välja uue uurimisvaldkonnani, ja tundsin, et parem on mitte omapäi mõtteid mõtelda, vaid luua sfäär, kuhu need on võimalik paigutada, ja muuta need teistele inimestele kättesaadavaks.

Kui palju on seltsil liikmeid?

Meie ajakirja tiraaž on umbes 250. On umbes 150 liiget ja mõned muidu huvitatud inimesed.

Teiega on kongressil kaasas üks teie doktorand. Kas te räägiksite ka tema kohta paar sõna?

Karen Bek-Pedersen on pärit Taanist, kuid elab praegu, tänavu suvel [2005 – A.T.] Islandil, kus ta õpib islandi keelt. Ta tahab lugeda originaalkeeles vanaislandi saagasid. Karen Bek-Pedersen on elanud pikka aega Šotimaal ja tema inglise keel on suurepärase. Ta jõudis siia meie šoti etnoloogia kursuse kaudu ja on olnud kohal kahel Traditsioonilise Kosmoloogia Seltsi istungil, seega teab ta sellest rohkem kui keegi teine. Ta ei järgi kuigi täpselt seda, mida mina teen. Ta tegeleb vananorra materjaliga, kuid mõnikord on ta esitanud tõlgendusi, mis sobivad kokku minu üldisemate teooriatega.

Kas teil on kogumistööst värvikaid mälestusi, mida te sooviksite meile rääkida?

Mõnevõrra isesugused olid need kuus kuud, mis ma veetsin Austraalias. Salvastasin seal šoti pärimust. Teie teadlased teevad sama Austraalias elavate eestlaste juures. Kuid šotlased asusid sinna elama juba varem ja nad on täielikult assimileerunud. Tõttöelda on nad osa ingliskeelsest põhipopulatsioonist.

Üsna huvitav oli tutvuda kängurumaa ja sealse kultuuriga.

Muus osas puudutab minu kogumistöö, mis mul Šotimaal jätkuvalt käsil on – et ma pole sellega väga ulatuslikult tegelnud, kuid üritan teha veidi peaaegu igal aastal – üht mängu, mida mängisid poisid, kui nad tegid *halloweeni* ajal külaskäike. See komme hääbus 1940. aastatel. Saan koguda ainult inimeste mälestusi, kuid need on äärmiselt elavad – nii nendel inimestel, kes on seda män-

gu pealt näinud, kui ka nendel, kes on sellest ise osa võtnud. Selles on tege-
mist surma ja taaselustamisega: kaks poissi võitlevad, üks tapab teise ära, tu-
leb arst ja ravib surnud poisi maagilisel viisil terveks. Nad nautisid selle män-
gu meenutamist, see oli midagi, mida oli tore teha.

Ma olen näinud seda santide mänguna Iirimaal.

Jah, midagi sellist on ka Iirimaal. Šotimaal puuduvad meil õigupoolest tõen-
did, et see oleks olnud midagi rohkemat kui poiste traditsioon. Inglismaal oli
olemas täiskasvanute traditsioon. Kuid nii palju, kui saame Šotimaal kogu-
tud materjali põhjal järeldusi teha, on see siin olnud laste tegevus.

Emily Lyle'i kommentaar

Teavet Traditsioonilise Kosmoloogia Seltsi kohta, mille asutasin 1984. aastal ja mis
annab välja ajakirja *Cosmos*, leiab veebileheküljelt www.tradcos.co.uk Hiljem hakkas
mulle tunduma, et vajalik oleks spetsiaalselt rituaalsele aastale pühendatud foorum,
mistõttu tegin ettepaneku rituaalse aasta töörühma loomiseks. See loodi Rahvusva-
helise Etnoloogia ja Folkloori Ühingu (*Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore*
= SIEF) poolt 2004. aastal ja on sellest ajast korraldanud konverentse Maltal (2005)
ja Göteborgis (2006) ning tulevikus on plaanis korraldada iga-aastasi konverentse (vt
ka www.ritualyear.com).

Raamatud ja artiklid, mis võivad seoses selle intervjuuga huvi pakkuda

Bek-Pedersen, Karen 2006. Oppositions and Cooperations in the Baldr Myth, with
Irish and Welsh Parallels. *Journal of Indo-European Studies* 34, lk 5–26.

Finkelberg, Margalit 2005. *Greeks and Pre-Greeks: Aegean Prehistory and Greek Heroic
Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hayward, Brian 1992. *Galoshins: The Scottish Folk Play*. Edinburgh: Edinburgh Uni-
versity Press.

Lyle, Emily 1990a. *Archaic Cosmos: Polarity, Space and Time*. Edinburgh: Polygon.

Lyle, Emily 1990b. Winning and Losing in Seasonal Contests. *Cosmos* 6, lk 161–171.

Lyle, Emily 1997. Age Grades, Age Classes and Alternate Succession: A Restatement
of the Basis at the Societal Level of Indo-European Symbolic Partition. *Emania* 16, lk
63–71.

Lyle, Emily 2002. Vaenulike kaksikute positsioon etteantud teogoonilises struktuu-
ris. Leiten, Elge & Leiten, Elsa (tõlk). 11. ptk raamatust *Archaic Cosmos: Polarity,
Space and Time. Mäetagused: Hüperajakiri* 19, lk 7–24.

Ave Tupits

Lyle, Emily 2004. Which Triad? A Critique and Development of Dumézil's Trifunctional Theory. *Revue de l'histoire des religions* 221, lk 5–21.

Lyle, Emily 2005. The Question of the Ritual Year and the Answers to It. Mifsud-Chircop, George (toim). *Proceedings of the First International Conference of the SIEF Working Group on The Ritual Year*. San Gwann: Publishers Enterprises Group (PEG), lk 373–381.

Lyle, Emily 2006. The Importance of the Prehistory of Indo-European Structures for Indo-European Studies. *Journal of Indo-European Studies* 34, lk 99–110. (Finkelbergi tööd mainitakse seoses intervjuus esitatud emajärgse suguluse mudeliga.)

Lyle, Emily, ilmumas. 'Galoshins': The Scottish Death-and-Revival Play Performed by Boys at Yule or Hallowe'en. Bregenhøj, Carsten & Gunnell, Terry (toim). *Traditional Masks and Mummings*.

Lyle, Emily, ilmumas. *Fairies and Folk: Approaches to the Scottish Ballad Tradition*. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier.

Summary

From Scottish Ballads to Traditional Cosmology and the Ritual Year

Interview with Emily Lyle at the 14th Congress of the ISFNR, 27 July 2005, Tartu

Emily Lyle from the University of Edinburgh, Scotland, speaks about two main lines in her research activities – editing 19th-century and early 20th-century Scottish ballads and songs and studying the element of the supernatural in fairy ballads, and how these evolved into the study of ritual year. Lyle introduces her two favourite fairy ballads categorised as the Child Ballads, speaks about scholarly influences on her work and current activities at the university and as the president of Traditional Cosmology Society and her fieldwork in Scotland and Australia.

Interviewed by Ave Tupits.